

# Rezidenční segregace

## - důvod k zamyšlení nebo zárodek budoucích konfliktů?

Luděk Sýkora

V důsledku sociální diferenciace obyvatelstva, rozmanitosti nabídky bydlení a dalších faktorů dochází v České republice k rezidenční segregaci. Segregace představuje nerovnoměrné prostorové rozmístění bydlíšť určité sociální skupiny obyvatel, vyplývající z jejího nerovného postavení vůči jiné skupině či zbytku společnosti.



Segregaci se nevyhneme. Jde do určité míry o přirozený projev rezidenčních preferencí vnitřně rozrůzněného obyvatelstva. Musíme si však být vědomi dlouhodobých důsledků v lokalitách a regionech, kde se projevuje ve zvýšené míře a to zejména tam, kde se **vzájemně prolíná se sociálním vyloučením**.

K poznání segregace v našem prostředí se pokusil přispět výzkumný projekt „Segregace v České republice: stav a vývoj, příčiny a důsledky, prevence a náprava“ (WA-014-05-Z01), podpořený v rámci programu Výzkum a vývoj pro potřeby státní správy Ministerstva pro místní rozvoj. V časopisu Obec a finance budeme **postupně prezentovat profily segregace** a separace sociálně silných a sociálně slabých obyvatel, Romů a cizinců. Dnešní příspěvek přináší vstupní obecné pojednání o segregaci, jejích příčinách a důsledcích.

### Společenský problém

V České republice je zatím segregací a jejími negativními důsledky ohrožena malá skupina obyvatel převážně romského etnika. Segregace se však vyvíjí postupně, plíživě a její mnohé **negativní důsledky se projevují až po desetiletích**. Nemusí se přitom týkat jen vybraných etnických menšin. Segregace je znakem a problémem společnosti jako celku. Je výrazem jejího rozštěpení na odlišné tábory okupující svá teritoria. Ty si však zpravidla nejsou rovny. Někteří nemají na výběr, kde se usadí. Jiní možnost volby mají a zpravidla volí udržování nebo dokonce posilování hranic svého ranče. Rezidenční segregace vyplývající z **umístění bydlíšť odlišných sociálních skupin** je významná tím, že dlouhodobě ovlivňuje a utváří charakter lokálních společenství, v nichž vyrůstají nové generace a podmiňuje tak reprodukci existujících životních postojů, návyků a sociálního postavení.

Různé skupiny obyvatel nacházejí pro svá bydlíště odlišné lokality tak, aby odpovídaly jejich způsobu života, sociálním vazbám, rodinnému stavu, věku či národnosti. Výsledkem je nerovnoměrné rozmístění obyvatel odlišných

sociálních charakteristik podle místa jejich bydlíště. Některé sociální rozdíly jsou však vyjádřením sociální nerovnosti, tj. nerovného rozdělení bohatství a moci ve společnosti a z toho vyplývajících životních šancí. **Obecně je nerovné rozdělení blahobytu většinou společností přijímáno** a považováno za oprávněné. O charakteru a míře sociálních nerovností se však diskutuje. Sociální nerovnosti jsou na základě rozdílných příjmů a z toho vyplývajících kupní síly i odlišné šance v přístupu k bydlení. Ty se pak promítají do nerovnoměrného prostorového rozmístění bydlíšť různých skupin obyvatel a jejich koncentrace do území obývaných dominantně právě segregovanou skupinou.

### Segregace a separace

Segregace nabývá rozmanitých forem a zpravidla zahrnuje jen některé sociální skupiny a některé části sídel. **Segregace** vzniká v důsledku diskriminace menšiny většinovou společností. Naopak k **separaci** dochází, pokud se určitá skupina obyvatel sama prostorově včleňuje na základě vlastních preferencí. V mnoha případech se však vlivy vzájemně prolínají.

**Formy segregace se liší** mírou dobrovolnosti a nedobrovolnosti segregace a separace, charakteristikami segregované nebo separované sociální skupiny, převahou vlivu socio-ekonomických nebo etnických a kulturních faktorů, mírou koncentrace a hloubkou izolace od ostatních obyvatel, velikostí segregovaného území, charakterem bydlení a rezidenčního prostředí a hlavně sociálním statutem segregovaných a separovaných, který určuje jejich **možnosti změnit současnou situaci**.

Extrémní formu rezidenční segregace představují **ghetta, tj. oblasti silné koncentrace jedné sociální skupiny** zpravidla zformované za současného působení rasové diskriminace a sociálního vyloučení. Ghetto se vyznačuje nezaměstnaností, chudobou, nekvalitním bydlením a vysokou úrovní sociálně patologických jevů. **Oblasti (etnické, kulturní) vzniklé především dobrovolně se nazývají enklávy.**

Nejčastějším typem jsou etnické enklávy přistěhovalců. Enklávy svým obyvatelům nabízejí kulturní blízkost a také lepší možnosti ekonomického, sociálního a politického zapojení. Ve městech najdeme i koncentrace **exkluzivních rezidencí nejmovitéjších** společenských vrstev, kterým se někdy říká **ghetta bohatých**. Ty někdy nabývají formu uzavřených obytných souborů, které jsou od okolí odděleny fyzickou bariérou, jasně označeným a kontrolovaným vstupem a zabezpečeny kamerovými systémy a hlídací službou.

### Sociální nerovnost

Sociálně-prostorová rezidenční diferenciace do určité míry vyplývá z přirozené touhy každého žít v okruhu lidí a v prostředí, které upřednostňuje. Prostorová koncentrace těchto skupin tak **do určité míry závisí na jejich vlastní volbě bydlet v určité oblasti**. Rozmanitost prostředí navíc různým způsobem přitahuje různé typy lidí a domácností. Charakter rezidenčních lokalit se tak odlišuje skladbou obyvatel, životním rytmem, typem bydlení a dalšími charakteristikami. K naplnění svých představ však nemají všichni lidé stejné možnosti.

Různé formy sociálních nerovností, ať již vyplývají z rasizmu nebo různorodosti příjmů, omezují některé lidi při jejich volbě bydlení více než jiné. Při výběru bydlení jsou **důležité finanční zdroje domácností a jednotlivců**, které určují jejich pozici na trhu s byty a determinují možnosti uplatnění osobních preferencí při konkrétní lokalizaci v prostoru sídel. Sociálně-ekonomická diferenciace domácností se tak stává významným faktorem segregace a separace. **Vzájemná provázanost ekonomických nerovností či skrytého rasizmu pak vede k nejvyhranějším formám segregace** těch, jejichž volba je velmi omezená.

Rezidenční segregace není jen záležitostí potřeb a diferencované poptávky obyvatel. Závisí také na rozmanitosti a odlišnosti typů bydlení a také na různé kvalitě života v jednotlivých lokalitách. **Kvalita života nezahrnuje jen byty, pěkné přírodní prostředí či dostupnost kulturního využití, ale i dostupnost služeb a pracovních příležitostí.**

### Územní plánování

Ekonomický úpadek nebo naopak růst v určitých lokalitách může významně proměnit charakter rezidenční diferenciace a zejména pak segregace. Například změny na trhu práce mohou nejen výrazně ovlivnit sociální status bydlících, ale i atraktivitu lokality pro ostatní.



Kvalitu života ovlivňuje také **alokace veřejných investic a dostupnost a kvalita veřejných služeb, hromadnou dopravou počínaje a školstvím konče.**

Charakter sídel a čtvrtí regulují nástroje územního plánování. Nabídka pozemků a bytů je ovlivňovaná právním systémem, **regulačními mechanismy a politikami** územního rozvoje. Rovněž míra podpory hypoték a dotací na výstavbu sociálního bydlení nebo způsoby přidělování obecních bytů jsou neopominutelnými faktory působícími na rezidenční segregaci. **Role veřejných institucí** přitom nemusí být zcela nezávislá na osobních postojích politiků a úředníků, kteří nastavují společenská pravidla, dbají na jejich dodržování a kontrolují rozdělování veřejných zdrojů. Jsou to i zažitá stereotypy a předsudky, které mohou ovlivnit osobní a potažmo politické preference těch, kteří mají moc rozhodovat. Nastavení společenského systému stejně tak jako jednotlivé praktiky mohou segregaci nejen tlumit, ale i posilovat, nebo ji dokonce aktivně využívat jako politickou strategii.

### Změny na pracovním trhu

Segregaci v posledních letech ovlivnila zejména ekonomická restrukturalizace charakterizovaná deindustrializací a nárůstem významu sektoru služeb. Vytvořil se **rozdíl mezi kvalifikací obyvatel a potřebou zaměstnavatelů.** Pro část populace není práce nebo jde o práci vyžadující nižší kvalifikaci a nabízející relativně nízkou odměnu. Ekonomická restrukturalizace a změny na pracovním trhu vedly k růstu regionálních disparit především mezi hlavními centry a oblastmi postiženými úpadkem průmyslu.

Narostl počet obyvatel bydlících v místech, kde pro ně není odpovídající práce. S nesouladem mezi místem bydliště a místy potenciálního pracoviště se přitom hůře vyrovnávají ti,

kteří nemají dostatek zdrojů. Zůstávají zachyceni v místech úpadku, dostávají se do **situace sociálního vyloučení** a narůstá míra jejich segregace od zbytku společnosti. I v pólech rozvoje však vedle sebe existují upadající a progresivní ekonomické sektory.

Postindustriální ekonomika na jednu stranu klade vyšší nároky na vzdělání a odbornou specializaci, na druhou stranu nabízí špatně placená zaměstnání nevyžadující téměř žádnou kvalifikaci. V hlavních růstových centrech tak **dochází k růstu rozdílů mezi obyvatelstvem na obou okrajích společenského spektra**, tj. sociální polarizaci, která se v prostoru měst projevuje rezidenční segregací.

### Sociální stát

Sociální důsledky vyplývající z ekonomické restrukturalizace jsou zpravidla usměrňovány politikou a nástroji sociálního státu. Systém založený na výraznějším přerozdělování je přitom považován za úspěšnější při ochraně určitých skupin obyvatel před sociálním vyloučením, segregací a izolací. Naopak příliš **benevolentní politika sociálního státu může přispět k vybudování dlouhodobé závislosti na sociálních dávkách** a ztrátě osobní iniciativy. Kombinaci vyloučení z trhu práce, závislosti na sociálních dávkách a rezidenční segregace podléhá narůstající podíl obyvatel a dochází tak k vytváření sociální skupiny nejchudších, nemobilních a sociálně vyloučených a současně k prohloubení jejich rezidenční segregace v lokalitách, z nichž není úniku.

Rezidenční segregace může mít z hlediska segregovaných sociálních skupin **pozitivní stránky**. Lidé jsou si v sociálně a kulturně homogenních oblastech blíží, snadněji komunikují, společně hájí své zájmy a často se cítí bezpečněji než v cizorodém prostředí. Mnohem **častěji je však segregace spojována s různými druhy sociálních problémů**, zejména ne-

zaměstnaností, kriminalitou či drogovou závislostí. Diskutovanou otázkou je, jak daleko jsou tyto problémy charakteristikou samotných obyvatel a na kolik se na jejich utváření podílí vliv prostředí, v němž žijí.

### Je na každém z nás

Život v segregované oblasti dozajista snižuje šance na lepší uplatnění ve většinové společnosti. Omezené šance na získání řádného zaměstnání vedou sociálně vyloučené a segregované občany k zvláštním životním strategiím přizpůsobení se tomuto stavu. V segregovaných lokalitách dochází k utváření, sdílení a reprodukci svébytných kulturních, sociálních i ekonomických postojů, norem, struktur a životních hodnot odlišujících se od většinové populace. Mezi segregovanými a zbytkem společnosti pak **může narůstat bariéra vzájemného nepochopení**, dále umocněná budováním fyzických bariér. Utvoří se segregovaná města, v nichž se členové segregovaných a separovaných skupin obyvatel v podstatě nesebkávají, a když se setkávají, tak nejde o vzájemně rovné kontakty, ale systém založený na nadřazeném postavení jedné sociální skupiny nad druhou. **Banální záminka se pak může stát rozbuškou měnící vzájemnou ignoraci až nenávist v nepokoje a násilí.**

Segregační mechanismy jsou v České republice nastartovány. Je na každém z nás, na místních komunitách, ve kterých s ostatními sdílíme problémy každodenního života, i na společnosti jako celku, v jaké cílové stanici jednou zakotvíme.

*doc. RNDr. Luděk Sýkora, Ph. D.,  
Univerzita Karlova v Praze,  
Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální  
geografie a regionálního rozvoje  
a Centrum pro výzkum měst a regionů*